

Ką svarbu žinoti teikiant paslaugas nuo smurto nukentėjusioms moterims su negalia

2023

Turinys

Duomenys apie moterų su negalia patiriamą smurtą	3
Moterų su negalia patiriamo smurto formos	3
Smurtautojai.....	4
Duomenys apie moterų su negalia pagalbos paieškų patirtis.....	4
Moterys su negalia rečiau kreipiasi pagalbos	4
Smurto atpažinimas	4
Atsiribojimą nuo smurtautojų sunkinantys veiksniai	5
Kokią pagalbą gavo ir kokios tikėtusi	5
Ydingi stereotipai apie negalią.....	6
Ką svarbu įvertinti teikiant pagalbą moterims su negalia	7
Kaip efektyviau identifikuoti moterų su negalia patiriamą smurtą?	7
Kaip teikti informaciją, kad moterys su negalia ją suprastu ir galėtų priimti savarankiškus sprendimus	8
Rizika nepasitikėti arba nuvertinti moterų su negalia smurto patirtis....	8
Psichologinių paslaugų prieinamumo didinimas.....	9
Izoliacijos mažinimas	10
Naudingi kontaktai.....	10

Duomenys apie moterų su negalia patiriamą smurtą

Ilgalaikė žmonių su negalia diskriminacija ir paslaugų trūkumas nulėmė gerokai didesnę šios grupės socialinę atskirtį bei menkesnes galimybes gyventi savarankiškai, t.y. visiškai nepriklausomai nuo savo artimos aplinkos. Dėl apribotų galimybių mokytis, dirbti, ydingų nuostatų apie negalią, nepakankamos paramos ir savarankiškumą užtikrinančių paslaugų trūkumo žmonės su negalia, o ypač – moterys, priversti kliautis savo artimųjų pagalba. Ši priklausomybė gali būti finansinė, taip pat susijusi su pagalba kasdienybėje, medicininių paslaugų teikimu. Susidarius tokiai situacijai, žmogų su negalia lengviau kontroliuoti ir izoliuoti, todėl kyla didesnė rizika patirti smurtą artimoje aplinkoje. Europos Parlamento rezoliucijoje dėl moterų su negalia padėties pastebima, kad negalią turinčios moterys patiria nuo 2 iki 5 kartų didesnę smurto artimoje aplinkoje riziką nei negalios neturinčios moterys.

Šalia klasikinių smurto formų (psichologinio, fizinio, seksualinio ir finansinio) egzistuoja dar viena smurtinio elgesio atmaina, kuri pastebima tiriant negalią turinčių ar dėl kitų priežasčių nuo artimos aplinkos pagalbos priklausomų žmonių patirtis. Tai kontrolė ir manipuliavimas mobilumą užtikrinančiomis priemonėmis, vaistais ar paslaugomis, be kurių negalią ar kitų sveikatos iššūkių turintis žmogus apsieiti negali. Tokie smurto atvejai gali likti neišspręsti, nes nuo smurtautojų priklausančios aukos nemato išeičių, t.y. prieinamą pagalbą vertina kaip nepakankamą jų situacijai išspręsti.

Šiame leidinyje pateikiama informacija remiasi Lietuvos negalios organizacijų forumo atliktais tyrimais apie moterų su negalia patiriamą smurtą ir pagalbos paieškų patirtis: 2021 metais atliktas viktimologinis smurtą patyrusių moterų tyrimas, kuriame dalyvavo 105 respondentės; 2023 metais įgyvendintas kokybinis smurtą patyrusių moterų pagalbos paieškų patirčių tyrimas, kurio metu atlikti giluminiai interviu su 15 negalią turinčių moterų.

Moterų su negalia patiriamo smurto formos

Viktimologinio tyrimo metu moterų su negalia buvo klausiama apie klasikinės smurto formas, todėl su negalia susijęs smurtas nėra išskirtas. Duomenų analizė parodė, kad net 93 proc. apklaustų moterų su negalia bent kartą yra patyrusios psichologinį smurtą, 84 proc. respondenčių bent kartą per savo gyvenimą yra susidūrusios su fiziniu smurtą. Daugiau nei pusė anketą užpildžiusių moterų su negalia patyrė ekonominį smurtą ir itin didelis procentas – 56 proc. – (lyginant su negalios neturinčių moterų grupe) seksualinio smurto atvejų, kurie yra latentiniai, nematomi, nes oficialioje statistikoje tokio tipo nusikaltimų nėra fiksuojama.

Sisteminį psichologinį smurtą patiria daugiau kaip 60 proc. respondenčių, tai reiškia, kad šios moterys gyvena ar gyveno nuolat žeminamos ir gniuždomos, kas neabejotinai stipriai veikia jų psichologinę būklę ir lemia pagalbos paslaugų poreikį. Vertinant kitas smurto formas svarbu atkreipti dėmesį, kad beveik kas ketvirta moteris (23,5 proc.) patiria intensyvių seksualinį smurtą ir panašus nuošimtis moterų patiria sisteminį fizinį smurtą (25,8 proc.).

Smurtautojai

Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, nacionaliniai smurto artimoje aplinkoje tyrimai, statistiniai duomenys rodo, kad labiausiai paplitęs nuo sutuoktinio ar partnerio patiriamas smurtas artimoje aplinkoje. Viktimologinis tyrimas patvirtina, kad ir moterų su negalia atveju, dažniausiai smurtautojas yra sutuoktinis/partneris (daugiau nei pusė visų atsakymų), tačiau aukštas ir kitų šeimos narių (tėvo/mamos/globėjų/vaikų/brolių/sesių) smurtavimo procentas (27 proc.), tai lemia didesnė žmogaus su negalia priklausomybė nuo artimųjų.

Duomenys apie moterų su negalia pagalbos paieškų patirtis

Moterys su negalia rečiau kreipiasi pagalbos

Beveik trečdalis viktimologinės apklausos respondenčių dėl smurto nesikreipė niekur – tai yra labai iškalbingi rezultatai, rodantys tiek galimą smurto pateisinimą (galimai primestą kaltę, esą smurtą provokuoja/dėl jo kalta pati auka), tiek situacijos vertinimą kaip beviltišką (nematoma ar netikima, kad įmanoma iš to išsivaduoti). Ši tendencija yra labai pavojinga, nes iš kitų tyrimų žinome, kad nesiimant priemonių smurtas gali stiprėti, t.y. nestabdomas jis tam tikra prasme yra pateisinamas, jam uždegama žalia šviesa.

Tik 19 procentų moterų kreipėsi į policiją – tai rodo itin aukštą latentinio smurto mastą. Turint omenyje, kokia respondenčių dalis patiria fizinį ir seksualinį smurtą, toks kreipimosi į policiją procentas yra itin žemas. Taip pat nedaug moterų kreipiasi į pagalbą nukentėjusiems nuo smurto teikiančias organizacijas – vos 5 procentai.

Smurto atpažinimas

Giluminiai interviu su moterimis parodė, kad didelė dalis dalyvių savo asmeninių patirčių neatpažino ir net pačios sau to neįvardino kaip patiriamo smurto artimoje aplinkoje. Identifikuoti šioms patirtims joms prireikė daug laiko, aplinkinių paramos ir individualių informacijos paieškų. Sunkiau atpažįstamos smurto formos – psichologinis smurtas ir manipuliacijos dėl pagalbos

reikalingos dėl negalios (ne)teikimo. Dažnai moterys patiriamą smurtą priėmė kaip „kasdienybę“, vienintelę pažįstamą realybę, buvo su tuo susitaikiusios.

Moterys pasakojo, kad net ir vėliau, atpažinus ir suvokus savo patirtis kaip smurtą, joms ne visada buvo įmanoma ištrūkti iš smurtinių santykių ar net kreiptis pagalbos – tiek dėl priklausomybės nuo smurtautojo teikiamos kasdienės pagalbos dėl negalios, tiek ir dėl rizikos patirti dar daugiau fizinio pavojaus iš smurtautojo dėl bandymų ieškoti pagalbos.

Atsiribojimą nuo smurtautojų sunkinantys veiksniai

Palikti ar atsiriboti nuo smurtautojo stabdantys veiksniai išsiskirstė į daug skirtingų kategorijų, iš kurių gausiausia – „kitos priežastys“, jas moterys įvardino raštu ir dažniausiai pasitaiko būtent priklausomybės nuo aukos elementai – finansinė priklausomybė, neturėjimas, kur išeiti (nėra galimybių turėti kitą būstą), priklausomybė nuo pagalbos kasdienybėje dėl negalios, baimė likti vienai su vaikais. Prie šio rodiklio pridėjus įvardintą finansinę priklausomybę (6 proc.) ir neturėjimą, kur eiti (16 proc.), gauname daugiau kaip 40 proc. atvejų, kai pasirinkimą likti su smurtautoju lemia būtent vienokia ar kitokia priklausomybė nuo smurtautojo, kuri, galimai dėl moterų turimos negalios, sunkiau išsprendžiama nei tais atvejais kai auka neturi negalios.

Kokybinio tyrimo dalyvės, ypač turinčios judėjimo, intelekto ar psichosocialinę negalią, įvardino savo fizinę, emocinę, finansinę ar kitokią priklausomybę nuo smurtautojo kaip vieną iš aspektų apsunkinusių jų galimybes kreiptis pagalbos arba apskritai atsitraukti nuo smurtinių santykių. Ši priklausomybė kai kuriais atvejais buvo realiai kylanti iš individualių poreikių pagalbai, bet kartais ir subjektyviai primesta, pavyzdžiui, nuolat tikinant, kad be

smurtautojo moteris viena neišgyvens. Kartais tą patį kalbėjo ne vien tik patys smurtautojai, bet ir platesnis artimųjų ratas. Negana to, moterų pateikti pavyzdžiai iliustravo kaip smurtautojai buvo linkę tokia situacija naudotis savo prievartinei kontrolei intensyviai ir išlaikyti – būtent manipuliuodami pagalbos, kurios joms labiausiai reikėjo, (ne)teikimu. Taip jie taikė smurtą negalios pagrindu.

Moterys nemažai įvardino ir visuomenės bei artimųjų spaudimą likti smurtiniuose santykiuose (ypač jeigu tai buvo specifiskai intymaus partnerio smurtas). Tai taip pat buvo įvardinta kaip viena iš priežasčių, dėl ko nebuvo niekur kreiptasi pagalbos.

Kokią pagalbą gavo ir kokios tikėtusi

Analizuojant suteiktos pagalbos duomenis paaiškėja, kad dažniausia pagalbos forma – konsultacijos (psichologo, teisininko, socialinio darbuotojo ir kt.), ši forma sudaro daugiau kaip 50 proc. suteiktų pagalbos formų. Konsultacijos yra labai svarbi pagalbos dalis, visgi ji gali būti nepakankama siekiant realiai pakeisti aplinkybes, kurios trukdo atsiskirti nuo smurtautojo ar sprendžia smurtinio elgesio problemą. Tik 2 respondentės gavo laikino apgyvendinimo paslaugą,

3 – palaikymo ir palydos. Kas dešimta nurodė negavusi jokios pagalbos. Pusė visų apklaustųjų nurodė, kad teikiant pagalbą nebuvo atsižvelgta į jų negalią – tai reiškia paslaugų arba patalpų neprieinamumą arba negalią turinčio žmogaus situacijos neįvertinimą (pavyzdžiui, galimą didesnę priklausomybę nuo artimos aplinkos).

Paklausus, kokia pagalba būtų buvusi naudinga paaiškėja neatitikimas tarp to, ką jos gavo, ir to, ko norėtų, kas jų manymų padėtų spręsti smurto problemą. Didžiausia dalis – ketvirtadalis – įvardina saugios aplinkos poreikį, taip pat specialistų pagalbą realiai sprendžiant esamą situaciją: moterys tikisi palydos sprendžiant problemas, saugios aplinkos ir daugiau priemonių smurtiniam elgesiui koreguoti (“Kodėl pasmurtavus žmogų iškart nuteisti nori, bet jam neskiriami seansai smurto valdymo?”).

Giluminių interviu metu moterys su negalia pasidalino, kad tuo metu, kai kreipėsi pagalbos dėl patiriamo smurto, joms labiausiai reikėjo informacijos apie tai, kur ir kaip galima kreiptis, o jau po kreipimosi (pavyzdžiui, į policiją) – aiškaus informavimo joms suprantama forma, kas bus toliau, kokie procesai laukia, ko tikėtis. Taip pat reikėjo emocinės ir psichologinės paramos, atjautos, specialistų skiriamo laiko, išmanymo, jautrumo, išklausymo ir supratimo, kompleksinės ir koordinuotos pagalbos, mobilių specialistų komandų ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo.

Kai kurioms moterims reikėjo ir aplinkinių pagalbos, kad joms padėtų atpažinti patiriamą smurtą ir paskatintų kreiptis tolesnės pagalbos.

Ydingi stereotipai apie negalią

Moterys įvardino neigiamas patirtis dėl visuomenėje egzistuojančios stigmos ir stereotipų ne vien tik dėl patiriamo smurto artimoje aplinkoje, bet ir dėl negalios bei dėl psichikos sveikatos sutrikimų. Ši problema buvo įvardinta ir kalbant apie specialistus bei jų požiūrį į žmones su negalia.

Ką svarbu įvertinti teikiant pagalbą moterims su negalia

Kaip efektyviau identifikuoti moterų su negalia patiriamą smurtą?

Moterų su negalia patiriamą smurtą sunkiau identifikuoti dėl keleto priežasčių, pirmiausiai, dėl didesnės tolerancijos menkinančiam elgesiui. Moterys, kurios dėl negalios nuolat buvo vertinamos kaip mažiau vertingos ar niekintos šeimoje, institucijose, sunkiai atpažįsta bet kokį smurtą, nederamą elgesį gali priimti kaip normą. Didesnį pakantumą smurtui įvardina ir pagalba teikiančių organizacijų specialistės, teigiančios, jog moterys su negalia pagalbos paprastai kreipiasi atsidūrusios itin sunkioje padėtyje.

Kita priežastis – baimė likti vienai, netekti šeimos. Net ir suvokdamos, kad su jomis elgiamasi netinkamai, moterys su negalia linkusios iškęsti daugiau, nes bijo likti vienos, netiki, kad savarankiškai galėtų pasirūpinti savimi ir vaikais (jei jų yra), bijo, kad vaikai smurto atveju būtų atimti. Specialistų teigimu, jau pranešusios apie smurtą, moterys su negalia gali pykti dėl siūlomos pagalbos, proaktyvių specialistų veiksmų, kai priemonės susijusios su galima šeimos griūtimi.

Specialistams taip pat svarbu suvokti, kad dalis moterų su negalia negali komunikuoti įprastais būdais, pvz. negali kalbėti arba kalba gali būti nenuosekli, sunkiai suprantama. Moterys su negalia taip pat gali būti atribotos nuo komunikacijos priemonių, todėl kyla milžiniška rizika, kad jos net negalėtų pranešti apie smurtą arba smurto riziką.

Ydingas nuostatas apie negalią, kurios lemia menkinantį elgesį ir jo internalizavimą kaip normą pakeisti gali tik kompleksinės žmonių su negalia teises užtikrinančios priemonės, tačiau išlieka sričių, kuriose pagalbą teikiantys specialistai gali daryti pokytį:

- bendradarbiauti su negalios organizacijomis teikiant mokymus apie smurtą, jo atpažinimą, prieinamais negalią turintiesiems būdais;
- išmokti atpažinti ženklus, rodančius, kad žmogus su negalia galimai patiria smurtą, nepriežiūrą (pvz. išdžiūvusios lūpos, nubrozdinimai, sausa oda, pragulos ir kiti smurto riziką rodantys ženklai);
- sužinojus apie žmogų su negalia, kuris visiškai priklauso nuo savo artimos aplinkos, kreiptis į savivaldybės socialinių paslaugų centrą dėl atvejo vadybos paslaugos, siekiant suteikti žmogui su negalia savarankiškumą užtikrinančias paslaugas (asmeninis asistentas, medicininė pagalba, slauga ar kitas.);
- sužinojus apie žmogų su negalia, kurio komunikacija apsunkinta arba kuris negali savarankiškai naudotis informacinėmis technologijomis, kreiptis į savivaldybės

socialinių paslaugų centrą dėl nuolatinės tokio žmogaus vizitacijos, teikiant pagalbą šeimai ar tam žmogui ir drauge stebint jo/jos būklę; taip pat galima siūlyti paslaugas ne namuose, pvz. dienos centre ar užimtumo veiklose, kur būtų galimybė nuolat bendrauti su žmogumi ir stebėti jo gerovės užtikrinimą;

Kaip teikti informaciją, kad moterys su negalia ją suprastu ir galėtų priimti savarankiškus sprendimus

Negalios organizacijos pastebi, kad informacija apie smurtą, lytinio švietimo programos bei komunikacija apie prieinamą pagalbą patiriant smurto riziką ar smurtą pateikiami formatais, neprieinamais žmonėms su skirtingomis negaliomis, todėl ši tikslinė grupė gali būti nepasiekta. Nuo 2024 metų, vadovaujantis LR Asmens su negalia teisių apsaugos pagrindų įstatymu, valstybės institucijų teikiama informacija turi būti prieinama įvairias negalias turintiems žmonėms.

Tam tikras negalias turintys žmonės susiduria su kliūtimis priimdami informaciją, pavyzdžiui, daliai klausos negalią turinčių žmonių būtinas vertimas į gestų kalbą, garsinės informacijos titravimas, kartais – teksto paprastinimas. Regos negalią turintiems žmonėms informacija turi būti pateikta Brailio raštu arba prieinamais elektroniniais formatais (prieinamais ekrano skaitymo programoms). Intelektu negalią bei dalis psichosocialinę negalią turinčių asmenų nesuvokia sudėtingų tekstų, ilgų sakinių, perkeltinių prasmų, todėl bendraujant su šia grupe reikalinga pasitelkti lengvai suprantamą kalbą.

Negalios organizacijos rekomenduoja visą ilgalaikę, nekintančią informaciją apie smurtą, jo atpažinimą, pagalbos priemones, bei procesus pateikti visais prieinamais formatais – Brailio raštu, prieinamais skaitmeniniais formatais, gestų kalba bei lengvai suprantama kalba. Prasidėjus tyrimui dėl smurto ir nustačius, kad auka (ar smurtautojas) turi informacijos prieinamumo poreikį, būtina kreiptis į socialinių paslaugų institucijas dėl informacijos prieinamumo poreikio įvertinimo ir jo įgyvendinimo organizavimo, kad žmogus su negalia galėtų visavertiškai dalyvauti pagalbos procese, suprastu kas vyksta, galėtų priimti informuotus sprendimus.

Rizika nepasitikėti arba nuvertinti moterų su negalia smurto patirtis

Tyrimų duomenys rodo, kad dalis moterų su negalia patiria antrinę viktimizaciją, t.y. net kreipiantis pagalbos, jomis dažniau netikima (ypač kai moterys turi intelekto ar psichosocialinę negalią), jų patirtys gali būti nuvertintos arba smurtas normalizuotas esant įsitikinimui, kad žmonių su negalia gyvenimo standartai gali būti žemesni. Moterys su negalia taip pat susiduria su moralizavimu, ypač kai kreipiasi dėl smurto, patiriamo iš globėjų – jas įtikinėja, jog nepaisant

patiriamo smurto, jos turi būti dėkingos globėjams, negadinti jų reputacijos, susitaikyti, kad be globėjų būtų tik sunkiau.

Specialistams, teikiantiems pagalbą žmonėms su negalia rekomenduojama:

- įsivertinti ar jie/jos patys nemano, kad žmonių su negalia patiriamas smurtas yra reiškinys, kurio išvengti neįmanoma (suprask, toks jų likimas, tokia baisi jų dalia);
- būti itin atidiems ir neskubėti nuvertinti moterų su intelekto ar psichosocialine negalia patirčių, net jei jos neatrodo nuoseklios, bendradarbiauti su kitų sričių specialistais, siekiant padėti tokioms moterims;
- pasistengti, kad intelekto ar psichosocialinę negalią turinčios moterys galėtų bendrauti su specialistais tiesiogiai arba su nepriklausomu paslaugų teikėju (pvz. pagalbos priimti sprendimus specialistas);
- užtikrinti, kad teikiant paslaugas klausos negalią turinčioms moterims, vertėjautų profesionalūs gestų kalbos vertėjai, o ne artimieji;
- prisiminti, kad moterys su negalia dažniau patiria smurtą, o smurtautojai gali būti ir pagalbą teikiantys asmenys;
- prisiminti, kad smurtas yra netoleruotinas net kai smurtauja visą gyvenimą rūpestingai žmogų su negalia prižiūrintys artimieji;
- prisiminti, kad žmonės su negalia gali būti svaiginami (vaistais, alkoholiu, narkotinėmis medžiagomis), todėl jų parodymais mažiau tikima arba patys žmonės gali būti nuvertinti kaip neverti pagalbos;
- prisiminti, kad žmonių su negalia izoliacija ir kontrolė nėra normali padėtis, susidūrus su tokiais atvejais, būtina kreiptis į socialinių paslaugų centrus;

Psichologinių paslaugų prieinamumo didinimas

Absoliuti dauguma moterų su negalia pabrėžia, kad būtina didinti psichologinių paslaugų prieinamumą, nes tokia pagalba reikalinga daugumai negalią turinčių žmonių, dėl priežasčių, susijusių su diskriminacija, ydingomis nuostatomis apie negalią visuomenėje, iššūkiams priimant savo negalią. Kai prie visko dar prisideda smurto patirtys – psichologinė pagalba tampa itin svarbi, todėl būtina siekti užtikrinti jos nuoseklumą ir prieinamumą, t.y. kad paslaugos būtų ilgalaikės ir finansiškai prieinamos.

- svarbu suteikti informaciją apie valstybės teikiamas nemokamas psichologines paslaugas;
- jei įmanoma, siekti finansavimo, kad pagalbą nuo smurto teikiančios organizacijos, galėtų užtikrinti ir psichologinę pagalbą;
- užtikrinti, kad psichologinė pagalba galėtų būti teikiama ir gestų kalba, taip pat vadovaujantis lengvai suprantamos šnekamosios kalbos principais;

Izoliacijos mažinimas

Žmonių su negalia atskirtis ir izoliacija namuose yra dažnas reiškinys, todėl tokia padėtis gali atrodyti savaime suprantama, priimtina ir toleruotina, tačiau taip neturėtų būti. Susidūrus su moterimis, kurios neturi jokių ar beveik jokių kontaktų už namų erdvės, nedalyvauja jokiaje veikloje, negauna jokių paslaugų, svarbu surasti moterį su negalia dominančių veiklų ar užimtumą. Įsitraukimas į vietos negalios organizacijų veiklas, sporto ar kitokį užimtumą gali tapti pirmu žingsniu iš smurtinių santykių. Jei moteris negali išeiti iš namų, būtina garantuoti jai lankomąją pagalbą namuose.

Naudingi kontaktai

- [Informacijos prieinamumo konsultacijų centras](#)
- [Lietuvių gestų kalbos vertimo centras](#)

Negalios organizacijos:

- [Lietuvos negalios organizacijų forumas](#)
- [Lietuvos žmonių su negalia sąjunga](#)
- [Lietuvos kurčiųjų draugija](#)
- [Lietuvos aklyjų ir silpnaregių sąjunga](#)
- [Žmonių su intelekto negalia globos bendrija „Viltis“](#)

